

Левко Різник

УСУСУСИ НА ЛИСОНІ

Повість

Заповіт сотника УСС

Про нас говоритимуть різне, мій сину,
Закинуть: у військо австрійське пішли...
А ми боронили свою Україну,
Щоби не загарбали руки Москви.

Упало багато стрільців за свободу,
Бо воля без жертв не буває, затям...
Із тризубом хрест — отака нагорода,
Та ми не зганьбили освячений стяг.

І ти його, сину, шануй, як ікону,
Небесно-пшеничний високо неси,
Не дай посягнути на нього нікому,
А в день поминальний до мене прийди.

Поглянь на червонії грона калини —
І голос Лисоні почувеш та мій:
«Іще не скінчилась борня за Україну, —
Ти виграти мусиш наш праведний бій!»

Богдан Мельничук.
м. Тернопіль.

Левко Різник

**УСУСУСИ
НА ЛИСОНІ**
Повість

ТЕРНОПІЛЬ
БОГДАН

УДК 82-311.6

ББК 84-44

Р 49

При оформленні обкладинки використані світлини з книги С. Липовецького
«Українські січові стрільці: галицькі воїни Архистратига Михаїла».

Різник Л.

Р 49 Усусуси на Лисоні : повість / Л. Різник — Тернопіль : Богдан, 2016. — 240 с.

ISBN 978-966-10-4592-6

Сучасний український письменник Левко Різник у повісті «Усусуси на Лисоні» описав бої Українських січових стрільців 1916 року на горі Лисоні біля Бережан, осмисливши героїзм українських патріотів і трагедію війни.

УДК 82-311.6

ББК 84-44

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана
чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавця.*

Літературно-художнє видання

РІЗНИК ЛЕВКО

УСУСУСИ НА ЛИСОНІ

Повість

Головний редактор *Богдан Будний*
Літературний редактор *Богдан Мельничук*
Редактор *Ірина Дем'янова*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Галини Кузів*

Підписано до друку 26.07.2016.

Формат 60x84/16 Папір офсетний. Гарнітура Minion Pro.
Умовн. друк. арк. 13,95. Умовн. фарбо-відб. 13,95.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008

тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48

office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

© Різник Л., 2016

ISBN 978-966-10-4592-6

© Навчальна книга – Богдан, 2016

«Камінь, що його будівничі відкинули,
той наріжним став каменем».

БІБЛІЯ

*«Питається вітер смерти:
Кому треба нині вмерти?
Гей, гей, кому треба нині вмерти?
Треба вмерти молодцеві,
Та січовому стрільцеві.
Гей, гей, та січовому стрільцеві!»*

Юрій Шкрумеляк

«Ви потухаючу ватру предківської слави роз'ярили і роздмухали наново коштом власного життя.

Гинули, щоб вона не вмерла.

Ви народові, що славу хотів за вигоду проміняти, мечем блиснули перед очі, щоб пригадав собі, яких батьків діти.

Ви наш державний прапор, столочений копитами наїзника і сплюгавлений слиною перевертня, підняли з велелюдного шляху, випрали у власній крові, освятили жертвою і укріпили на шпильх ідеалу, щоб бачили його свої і чужі далеко й далеко!»

Богдан Лепкий «До січових стрільців»

Так випало, що мені того ранку двічі задзвонило... дз-з-зінь... дз-з-зінь... у голові, — ніби гаряча кулька вівкнула біля вуха. Вперше — коли Роман Купчинський, причіпляючи шаблю, буркнув... наче знехотя: «А нині, панове, буде рік, як ми вистояли на Маківці, чень пора би спом'янути полеглих камратів», — мовляв, такі-то з

вас літописці, що головне забули, — не кажучи про те, що кожен, хто лишився цілий, вартий уваги як герой. Левко Лепкий на ті слова зробив крок і завмер, ніби його щось ураз прип'яло до підлоги. Я вийшов надвір, хоча й без потреби, — як приголомшений. Маківка! Маківка! І бачу: Богдан Гнатевич — з хлопцями своєї чети. На стежу зібрався. Зупинив буланого біля воріт і покликав: «Василю, на хвильку... Чув? Прийшла вістка телефонами, що цар Микола підписав накази про літню офензиву, себто наступ. Буде празник! Як думаєш: коли? Кажуть, москалі вже зарухалися...» — і посміхнувся, але якось нервово. А кінь зачав копитом кресати. І вдруге: дз-з-зінь... той самий звук, але серце відізвалося на нього по-іншому: якщо на «Маківку», скажімо, мажорно, то на царський наказ — із таким мінором, що й ув очах потемніло, ніби хтось голку встромив у сердечко моє зрадливе.

Маківка! Гос-с-споди! Це так славно, що й слів нема!

Аж неймовірно, що це належить нам, усусусам, чи усусам, як нас іще називають, — котрі нині вже не вельми налаштовані вмирати геройською смертю... Чим далше в часі, тим більше мраки. Навколо гори Маківки.

Одначе слова з наказу генерала Фляйшмана горять незгасно — як Віфлеємська зоря! І щоразу, тільки-но дзенькне в голові, тут таки у пам'яті спливає вогненне: «Ук р а ї н ц і ! З великою гордістю можете глядіти на Ваші найновіші геройські подвиги! У дводенних боях удалося ворогові здобути частину становищ нашої дивізії... Аж тут у найгрізнішій хвилі появилися у к р а ї н ц і !» (А знав же хитрунець — аби здоровий! — що ліпшою нагородою, ніж медалі та хрести, для нас буде згадка про українську націю!) «Із запалом, одушевлені правдивим патріотизмом, з розмахом, як шумна буря, кинулись молоді хоробрі сини в обороні рідної землі на ворога й

відбили те, що було ним здобуте. ...Ук р а ї н с ь к і стрільці двічі рішили бій у нашу користь! Вони можуть гордо глядіти на свої подвиги, бо всякчасно залишиться в історії слава їхніх хоробрих діл та золотий лавровий листок в історії їхнього народу... Тим, що осталися живими, висловлюємо нашу щиру подяку і наш подив, а героям, що поклали голови... присвячуємо на вічну пам'ять цей наказ! Українці! Кожний з вас повинен пишатися приналежністю до Вашого Легіону, бо маєте право називати себе добірною частиною. Я певний у тому, що в разі небезпеки можна на Вас числити. Слава! Слава! Слава!» — Фляйшман, генерал. (Командант 55-ї дивізії корпусу генерала Гофмана, Південної армії генерала Лізінгена).

...четвертого травня, два дні по битві, кожен з усусусів уже знав дивізійний наказ напам'ять і німецькою, й українською; не часто ж австрійці тішили нас такою шанною, — коли взяти до уваги, що січовий Легіон завше був скалкою в оці графа Лямезана...Так! Була... була «Маківка»! Славна перемога української зброї! Як писав Кирило Трильовський у привіті від Боевої Управи з Відня: «Це Ваш стрілецький Маратон! Але Маратон це і всього українського народу! Охоронний мур не тільки проти московської навали, але й кріпка твердиня від усіх інших ворогів України». Богу дякувати! А Загальна Українська Рада ще ліпше... презентуючи, мовляв, увесь український народ... атраменту не шкодувала, — бо що папір?! Папір усе витримає! бо що слова?! нате Вам їх цілими жменями, нате «молоді високоідейні сини наші і Браття... справдешні борці за волю і долю»... що слова?! Коли «Ви проливаєте свою кров, жертвуйте своє найвище індивідуальне добро!» «Отсе неоціненна вкладка в нашу власну державну скарбону... у Вас ожили давно минулі дні слави... у Вас воскрес дух Хмельницьких, Мазепів! З того діла, з крові і кости Українського Січового Стрілецтва виростає нова Украї-

на! Україну свободолюбну, що змагає до ідеалів демократії, правди і справедливости, Ви вивели на світову арену, поставили перед ареною народів культурного світу... Ви дали доказ, що народ наш не зрікся своїх прав до самостійного життя, має волю і силу добути ті права кров'ю і залізом... Ви кривавими слідами визначили шлях у будучину — до незалежності і волі... Ваша геройська боротьба на полях огня і смерти вінчає Вас лаврами воєнної слави, а народові добуває місця в Європі...»

...найгучніші-бо слова! І покотилися вони не лише Європою, — з Відня до Брно, з Брно до Парижа, з Парижа до Лондона, — а й далеко за океани: від бразилійських пуц до канадійських прерій!

Ба, приємно писарям писати, а читальникам читати — після всього, коли добре скінчилося, коли Господь дав «нам силу козаків», — як співалося колись у пісні Трильовського «Гей, там на горі «Січ» іде», — дав силу здолати круті Бескиди, витримати люті морози, пройти крізь заметілі куль і шрапнелей; дав силу духу не впустити до серця зневіри, — на противагу з тим, що діялося перед «Маківкою» з нашим громадянством під москалем, яке було в такому трансі, ніби за упадку Бабільону; властиво, як воші на той час доїдали на фронті вояків, так песимізм доїдав українську суспільність, — усусуси ж, тим часом, у листі від сотні Вітовського до Президії Союзу Визволення України першого квітня 1915 року (то не був першоапрільський жарт) писали: «А в нас ні крихти песимізму... то все пережито... не ті ми стрільці, що спочатку були... тепер змужнілі й загартовані... набули залізної витривалости... уміємо спокійно дивитися смерті в очі... посів крови ніколи не гине... ідея, що їй у жертву кров пролита, ніколи не вмирає, мусить побідити з історичною конечністю... віримо, що нічого ще не пропаде, якщо б навіть осталися єдина Шевченкова могила і єдине огненне Фран-

кове пророцтво...» — коли Господь дав силу відбити пекельний наступ неприятеля на Маківці й відтак прогнати його з Галичини — натурально!

Але що буде тепер? що нас чекає з московською офензивою цього літа? чи Господь ще пам'ятає про нас? Минув рік від Маківки, а півроку сидимо у ровах над Стрипою без руху — і не чуємося сильнішими; москаль же, повідають, наростив маслаки. Громадянство наше потрохи оживає, а ми... ми, стрільці січовії, чи не втратили на душі?

Ой, братове, щось недобре закрадається... зимно робиться усе-редині. Бож-ж-же! Лиш — мовчок!

А що інтересно, наш гурток — не штаб дивізії, не курінна канцелярія, а тільки — «Артистична Горстка» і «Пресова Кватира», проте кожен старшина за найменшої нагоди завертає у нашу хату — буцімто ненароком. Ще не завмер цокіт копит буланого, як надійшов Василь Кучабський, — аж ніби вищий, як він насправді, блюза колесом, випуцуваний на перфект, в очах урочиста ясність, — і, тріснувши стеком по халяві, каже:

— Вітаю героя Маківки!

Не встиг я скромно відповісти, що героєм є ви, пане сотнику, мені таке щастя не притрафилося, може, хіба в будуччині, як звідкись і Сушко Роман... і Мельник Андрій, і Осип Будзиновський... Гала-бала — вже ціле віче, та все про Маківку. Ніхто нікого не слухає, у кожного — своє. І з таким запалом, ніби всі вони щойно з битви — ще в порохах та в крові своїх ворогів чи побратимів.

...про наказ царя Миколи на літню офензиву — ні слова! Як малі діти. Властиво, як то ми, українці, вміємо: більше перейматися минулою славою, ніж думати про лихо, котре гряде.

Виходять з хати й мої — Роман Купчинський та Левко Лепкий, побренькуючи шаблями до порога. Левкові, якому в той час теж довелося воювати у Карпатах, — та не в Легіоні — Лепкий з нами щойно з осені, — якось незручно серед героїв Маківки, чи то йому на сумлінню... чи заздрісно... вчувши, у чому річ, він тихо відходить набік, спирається на причілок і глядить, як би з-під лоба на те все. А подивитися є на що!

Найповажніше виглядає сотник Осип Будзиновський. Це пан гоноровий, кадровий офіцер, поручник — знає, як себе поставити. Він середнього зросту, але — плечак та доволі теньгий, на нього глядиш — і здається: такий комендант, прецінь, не програє вам жодної битви. То скала!

Андрій Мельник за поставою не рівня Будзиновському, але теж не простий пташок. А що мудрий! Може, на то й бороду відпустив... хоча про неї і не дуже прихильні відгуки. Але це — його талісман. А ще ж він і дипломат — ніхто про нього не скаже поганого слова, — недармо Василь Дідушок доручив йому сотню. Його, властиво, щось єднає з Кучабським, який теж хутко вихопивсь із четара у сотники. Лише Василь — хлопиця, немов дуб; Андрій же — хрущик порівняно з ним, тільки витягнувся, наче тичка.

А коли йдеться про Маківку, то, звісно, що якраз Будзиновському й Мельникові є що згадати — і то спільного, — це ж їхні сотні вдосвіта 28 квітня пішли в протинаступ на верх Маківки... як у наказі Фляйшмана, «у найгрізнішій хвилі», «одушевлені правдивим патріотизмом», «мов шумна буря», «кинулися молоді хоробрі сини» й відбили становища, захоплені ворогом уночі в австріяків. Але вихвалитися цим не дозволяє гонор, — виглядало би на хвалідупство, — за них говорять інші. Роман Сушко (наш правдивий Бонапарте — навіть так само пальці закладає під френч).

— Десь тут був Гнатевич... а чи не він, пане поручнику, врятував сотню, коли москалі вас мало не оточили, а забракло набоїв. Я свідок, як Бодьо вскочив до окопів, полишених нашими, на очах москалів лапнув пару скриньок з набоями, хе-хе, як той Гаврош, і кинув стрільцям, а кулі ворожі навколо нього свистали, мов шершони.

Будзиновському, однак, трохи не по носі, що його, сотника, заступають четарем, і він надуває блюзу... відтак мугиче:

— Гнатевич нині — на стежі. Сам попросився у розвідку. А там... то правда, повівся геройськи... геройськи!

Мельник же, щоб виправити ситуацію, підмащує Сушкові:

— Пам'ятаємо, Ромчику, й про тебе! Це ж ти зі Свідерським і Яримовичем — ваші три чети — наспіли вчасно, і ми, зрезигнувавши московськими гранатами, разом пішли на багнети й здобули вікторію, відтак гнали тих «сіраків» до самого долу. — Гладить бороду. — Пам'ятаємо, друже!

— Але ж, панове, не забуваймо про гуцулів Клима Гутковського, — вступає у бесіду Роман Купчинський — у незвичній ролі: він любить перебивати жартами, а тут раптом кинувся з екзальтованим перечуленням. — Чи знаєте ви, що якраз тоді загинуло найбільше хлопців з Гуцульської сотні?! Я теж був свідком. Стояли ми на узліссі за полонинкою, від якої дорога вела нагору. Коли прийшло, що — алярм! брак набоїв, зараз москалі наших заломлять, грозить катастрофа, то... Горук спитав: хто піде? Гуцули всі, як один, виступили вперед і... Тим часом ворожа артилерія обстрілювала дорогу так, що й миш би не пробігла. А хлопці-гуцулята скриньки на плечі, як бесаги, і марш-марш помежи стовпи землі, диму, вогню і заліза.

На хвильку западає мовчанка, — ніби для вшанування пам'яті загиблих у ті дні п'ятдесяти косівських, жиб'євських, печеніжин-

ських... стрільчиків, які були спритні, наче рисі, але... І Мельник, скориставши з паузи, переводить бесіду на інше...

— Ану, хто ще пам'ятає Фляйшманів наказ після битви, як нас там преславно потраковано?!

Ця тема — вже для Купчинського:

— Ха-ха! Ваш подвиг — «лавровий листок в історії вашого народу»! Обійшовся, псякість, єдиним лавровим листочком! Навіть на зупу замало...

Мельник:

— Зате Гофман з Лямезаном, Ромчику, й цього нам пошкодували.

— Е ... камрат Лямезан — той усі газети подер, де нас вихваляли. Бурчав, що про Легіон забагато крику. Жодні наші звитяги не перешкодили йому набрехати німцям, що «рутени» — нарід непевний, остерігайтеся «рутенів»! Але я дотепер ховаю в торністрі то-рішне число тижневика Костя Левицького «Korrespondenzblatt» від 27 травня, де є прегарний артикул про те, що полковник Лямезан, комендант штабу генерала Гофмана, — паскудний ферльоймдер!¹

— Здається, він позивав Левицького до суду за образу гонору, — так Будзиновський. — І не знати, чим то скінчилося.

— Менше з тим! — вигукує Сушко. — На місці начальної команди я б Лямезанові дав кульку в лоб — і не йно за цю блягу, а що чигав на Легіон, аби звести його наніц, як плюгавий форетер.² Що не кажім, але якби не Гриць Коссак, було б нас на Маківці жменька, і ніхто б навіть не...

Одначе «Коссак» — тема слизька. Відразу між стрункі постаті в оливкових одностроях дихнуло морозцем, — хоча весняне сонце вже пригріває добряче. І замелькали перед очима обморожені

¹ Наклепник (нім.).

² Зрадник (нім.).

руки, ноги, носи, вуха — за виняткової услужливості Коссака перед Кватерником, і спогадалися невпинні чвари його зі Степаном Шухевичем, що аж цей, як каже Ромко Купчинський, «отаман від Бога», мусив покинути Легіон і піти в австрійську армію на Сочу; та й ні для кого не є тайною, чому Дмитро Вітовський попросився на Волинь — набирати добровольців до Легіону і з волиняків. Зрештою, братове, а хто з нас, українців, стерпить зверхність над нами свого ж українця?! Усе він нам не тими нитками шитий. Маємо з березня Антона Вариводу, австрійського підполковника, — і спокій голові! Все затихло, слухняно сповняємо накази чужого пана. Про свого — краще не згадувати... інакше зараз буде дві партії — і долоні ляжуть на ефеси шабель. Отже, без Мельника-миротворця знову ж не обійтися — і він це розуміє:

— Але не забуваймо «дзядзя» Вітошинського! Він якраз найсердечніше здоровив нас, — та блимнувши лукаво на Левка Лепкого. — Якщо не рахувати ласкавого звернення до січового стрільця поета Богдана Лепкого.

Льоньо хмуро опускає очі під ноги й суває чоботом по землі, як застояний кінь. Відтак починає наспівувати:

*Коби скорше з гір Карпатів
З'їхати в долину
І свобідно повитати
Славну Украї-ї-їну!*

Увечері про «Маківку» шумить уже весь Легіон. Стрільці, ликнувши по келишку рому за вечерею во славу української зброї, сходяться на пляц. Видається таке, що здалося б урочисте віче. Та нема команди. Отаман Варивода, очевидно, грає фербля з німцями, як він то звик, — бо що йому, австріякові, якась «Маківка»?!